

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לימודי חובה – מועד מיוחד, אוגוסט 2020, מס' 022281

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **הצג/תאר** – הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע, התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/השפעות שלהם.
זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).
- * **הסבר** – הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע; תוצאות/השפעות של העניין המבוקש.
- * **השווה** – יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים, על פי קריטריונים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מן הקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגם** – הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש לתת דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

ספרי הלימוד המאושרים:

לאומיות

1. י' משעול, **הלאומיות המודרנית וראשית הציונות**, היי סקול, 2011 (להלן היי סקול).
2. י' קוברסקי, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 1).
3. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם**, לילך, 2008 (להלן לילך 1).
4. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 1).
5. א' נווה, נ' ורד, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, רכס, 2008 (להלן רכס 1).
6. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **הלאומיות – ראשית הדרך**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 1).

בית שני

1. א' באר, **ממדינת מקדש לעם הספר – קורות עם ישראל משיבת ציון עד חתימת המשנה**, אורט ישראל, 2008 (להלן אורט).
2. ש' כהן, **ממדינת מקדש לעם הספר – היסטוריה של בית שני**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 2).
3. מ' בר הלל, ש' ענבר, **מעם המקדש לעם הספר – טיול היסטורי בשבילי תקופת הבית השני**, לילך, 2008 (להלן לילך 2).
4. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – ממדינת מקדש לעם הספר**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 2).
5. ד' שחר, **ממדינת מקדש לעם הספר – ימי הבית השני ותקופת המשנה**, רכס, 2008 (להלן רכס 2).
6. ד' שוורץ, **ממדינת מקדש לעם הספר – משיבת ציון עד עריכת המשנה**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 2).

ערים וקהילות

1. ד' סורוצקין, ח' פדיה, **מסעות בזמן – ערים וקהילות**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 4).
2. מ' פרנקל (עורכת), **מעיל תשבץ – מפגש התרבויות בין יהדות לאסלאם בימי הביניים**, מעלות, תשס"ח (להלן מעיל תשבץ).

בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

1. י' משעול, **בונים מדינה – יהודית ודמוקרטית במזרח התיכון**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 2).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי ב – בונים מדינה במזרח התיכון**, לילך, 2009 (להלן לילך 3).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 3).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון**, רכס, 2009 (להלן רכס 3).
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 3).

פרק ראשון – ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני

יש לענות על אחת מן השאלות 1-3.

1. מקור – הוויכוח על היציאה למרד הגדול ברומאים

א. סיבות שגרמו ליהודים למרוד ברומאים:

סיבות שבאות לידי ביטוי בקטע

- העריצות ושלטון הדיכוי של הנציבים הרומיים כלפי היהודים. בקטע: "גם אם התנהגות הפקידים הרומיים קשה מנשוא".
- אי־השלמה עם אובדן החירות המדינית. משתמע מן הטענה של אגריפס כי "ואשר לכמיהה לחירות"; וכן מן הטענה שלו כי עמים אחרים אוהבי חירות נכנעו לפני הרומאים.

סיבות על פי מה שלמד

- התגברות גילויי המתח והעוינות בין חיילים רומאים ובין יהודים.
- התגברות גילויי העוינות בין יהודים ובין נוכרים: מהומות והתנגשויות.
- מצוקה כלכלית חמורה שהגבירה את התסיסה: מצוקה זו נבעה מנטל מיסים כבד, מקיטוב חברתי מתמשך, מנישול היהודים מאדמותיהם ומאבטלה חמורה.
- צמיחה של קבוצות קנאים בעם, שהשפעתם התחזקה ככל שהתגברו התסכול והייאוש.
- היעדר מנהיגות יציבה ומוסכמת על העם תרמה להתחזקות מחנה הקנאים; שחיתות במוסד הכהונה והתפוררותו (ביטול העברת תפקיד הכוהן הגדול בירושה, שחיתות, שיתוף פעולה עם השלטון הרומי), פיצול בעם.
- הפגיעה במעמד ירושלים ובמעמד בית המקדש.
- הפגיעה של השלטון הרומי בחיי הדת וברגשות הדתיים: לקחו כספים מאוצר המקדש; הציבו פסל זהב בדמות הקיסר בבית המקדש; מהומות בימי חג הפסח.
- התעצמות האמונה המשיחית: התקווה לגאולה מידי שלטון הרשע.

ב. נימוקים על פי הקטע נגד היציאה למרד ברומאים:

- אין סיכוי לנצח את האימפריה הרומית החזקה בכוחות הדלים של המורדים.
- מחיר הכישלון גבוה מדי – הרומאים מדכאים מרידות בהרס ובחורבן.
- לא נכון למרוד בקיסר רומא ובעם הרומאי בגלל כעס על הנציב ביהודה.
- אי־אפשר להיעזר בבני ברית, מכיוון שהרומאים שולטים בעמים באזור.
- לכישלון המרד יהיו השלכות קשות על כל היהודים, גם אלה שחיים בארצות אחרות.

2. ציוני דרך במדינה החשמונאית

א. השינויים שחלו במעמד של המנהיגים החשמונאים וכיצד התרחשו:

— השינוי:

יונתן נהפך ממנהיג מורדים למנהיג האומה.

כיצד התרחש:

— קיבל מאלכסנדר בלס (אחד הטוענים לכתר במשפחת המלוכה הסלווקית), מינוי לכוהן גדול.

— יונתן ניצל את המאבקים הפנימיים על הירושה במשפחת המלוכה הסלווקית כדי לקבל את המינוי.

— השינוי:

יונתן ביצר את מעמדו כשליט הממלכה.

כיצד התרחש:

יונתן ניצל את המאבקים הפנימיים בממלכה הסלווקית והעביר את נאמנותו בין המתחרים על המלוכה

ובתמורה זכה להישגים אלה.

— השינוי:

שמעון החשמונאי היה לשליט של ממלכת יהודה העצמאית (שהשתחררה משעבוד לשלטון הסלווקי).

כיצד התרחש:

— שמעון חידש את הברית עם דמיטריוס השני ובתמורה דמיטריוס פטר את יהודה ממסים. בעקבות זאת

היא הייתה מדינה עצמאית.

— שמעון פנה לאספת העם וקיבל את הסכמתה לשלטונו (ולהעברת השלטון בירושה לבניו).

— השינוי:

יהודה אריסטובולוס הוא המלך (מעמד זה העניק לו סמכויות נרחבות: סמכות לשפוט ולחוקק חוקים).

כיצד התרחש:

יהודה אריסטובולוס הכריז על עצמו מלך (השפעת ההלניזם).

— השינוי:

שלומציון המלכה חלקה את המנהיגות עם בניה (הפרידה בין המלוכה ובין הכהונה).

כיצד התרחש:

שלומציון העבירה את הכהונה הגדולה לבנה הבכור, ואת הפיקוד על הצבא העבירה לבנה השני.

הערה: תלמיד יכול לכתוב על שינויים כלליים שחלו במעמד המנהיגים החשמונאים או לכתוב על מנהיג מסוים.

בספרי הלימוד: אורט, עמ' 62-64, 68; כנרת 2, עמ' 79-81, 85; לילך 2, עמ' 116; מט"ח 2, עמ' 62-63; רכס 2, עמ' 81-93;

שז"ר 2, עמ' 57-58.

ב. השינויים הדמוגרפיים שחלו בתקופת שלטונם של המנהיגים החשמונאים:

— גידול ניכר באוכלוסייה: אוכלוסייה יהודית ותיקה, אוכלוסייה שעברה גיור ונוכרים.

— גירוש של תושבים נוכריים משטחים שנכבשו.

הסבר מהי הסיבה לכל אחד מן השינויים:

— כיבושים נרחבים של השליטים החשמונאים.

— מדיניות: החשמונאים רצו לשמור על רוב יהודי בממלכתם ועל כן פעלו לגירוש הנוכרים או לגיורם.

בספרי הלימוד: אורט, עמ' 63-68; כנרת 2, עמ' 82-87; לילך 2, עמ' 115-116, 120-123; מט"ח 2, עמ' 65-69;

רכס 2, עמ' 81-90, 97-103; שז"ר 2, עמ' 57-58.

3. מלך חסות

א. מהי מדיניות השלטון העקיף ("מלך חסות"):

- השארת השטח שנכבש בידי מלך מקומי ("מלך חסות") שאפשר לבטוח בצייתנותו ובנאמנותו לרומא.
- הענקת סמכות למלך המקומי לנהל את ענייני הפנים של המדינה (אוטונומיה פנימית), אך בנושאי חוץ וביטחון הוא כפוף לרומא ולתכתיביה.
- "מלך החסות" ונתניו חויבו לשלם מיסים ולסייע לצבא הרומאי.

מדוע בחרו הרומאים לנקוט מדיניות זו:

- כדי לחסוך במשאבים ארגוניים וכספיים שהיו נדרשים אילולא הטילו את ארגון המנהל הפנימי במדינה ואת גביית המיסים על שליט מקומי שמכיר את תנאי ארצו.
- כדי למנוע חיכוכים ישירים עם האוכלוסייה המקומית.
- העצמאות החלקית שהעמים הנכבשים זכו בה עוררה את אהדת הנתנינים ומנעה מרידות ברומא.

ב. שיקולים שהניעו את הורדוס ליזום מפעלי בנייה בתקופת שלטונו:

- הגנה מפני אויבים מבית ומחוץ (באמצעות הקמת מבצרים ומצודות).
- הנצחה אישית.
- רכישת נאמנות של מגזרים שונים: הנוכרים — באמצעות בניית ערים במתכונת הלניסטית; היהודים — באמצעות חידוש בית המקדש ופיתוח ירושלים; האיכרים — באמצעות פעולותיו בתחום החקלאות.
- רצון לזכות באהדת רומא ולבסס את הקשר עימה (באמצעות בניית ערים במתכונת הלניסטית ובניית ערים ומקדשים לכבוד הקיסר).

**ערים וקהילות בימי הביניים
עיר מדגימה — בגדד**

יש לענות על אחת מן השאלות 4-6.

4. מקור — מעמדות בח'ליפות המוסלמית

א. המעמד המשפטי של היהודים בח'ליפות המוסלמית:

היהודים הוגדרו "בני חסות" — מעמד נחות מזה של המוסלמים, אך גבוה ממעמדם של עובדי אלילים. הם הוגדרו "בני חסות" מפני שנחשבו "עם ספר" (כמו הנוצרים), מי שקיבלו בשורה מהאל.

כיצד באים לידי ביטוי בקטע החסרונות של מעמד זה:

— הוטל עליהם לשלם מס גולגולת לשליט. בקטע מתואר המעמד של יום תשלום המס ונאמר: "הם יבינו [...] בקבלנו מידיהם את הג'זיה".

— הדרשה להכיר בעליונות המוסלמים ולספוג את השפלותיהם. בקטע מתוארות ההשפלות והאלימות שהן מנת חלקן של בן חסות ביום התשלום שמטרתן להבליט לעין כל את מעמדו הנחות: התאספות במקום ציבורי, המתנה במקום נמוך ומזוהם, האלימות של הפקידים המוסלמים.

כיצד בא לידי ביטוי בקטע היתרון של מעמד זה:

— המשך קיום אורח חיים יהודי תחת השלטון המוסלמי — בקטע נאמר: "הם יבינו כי שוב חסד אנו עושים עימהם [...] ונניח להם בכך".

— הגנה של השלטון — בקטע נאמר: "למען יחשוב כי ניצל מן החרב בזכות העלבון".

בספר הלימוד: מט"ח 3, עמ' 49, 86; "מעיל תשבץ", עמ' 53-60; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 6-7.

ב. החובות של העבד בח'ליפות המוסלמית:

לציית לאדון; לשרת אותו; ילדיו יהיו עבדים לאדון; לא היה זכאי למלא תפקיד רשמי בחיים הפוליטיים.

החובות של השפחה:

לציית לאדון; לשרת אותו; לשמש פילגש לאדון.

כיצד הם יכלו לזכות בחירות:

— העבד — היה יכול לפדות את עצמו (בעיקר אם קיבל עליו את דת האסלאם).

— השפחה — אם נולד לה ילד מן האדון, היא תשוחרר כאשר האדון ימות.

בספרי הלימוד: מט"ח 3, עמ' 71-72; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 34-35.

5. בגדד

א. הסבר שיקול פוליטי ושיקול כלכלי שהשפיעו על הבחירה בבגדד לבירת הח'ליפות המוסלמית:

שיקולים כלכליים:

- בגדד הוקמה על נתיב סחר ראשי, ונעשתה מקום מפגש לשיירות סוחרים.
- שכנה בלב אזור חקלאי פורה.
- נבנתה על החידקל — נתיב תחבורה שהוליך אל המפרץ הפרסי.
- במפרץ הפרסי התפתח צי סוחר ומוצרים מכל רחבי הח'ליפות זרמו לבגדד.

שיקולים פוליטיים:

- הח'ליף אל-מנצור, שהיה מבית עבאס, רצה להתרחק מדמשק שהייתה בירת הח'ליפות בתקופה האומיית.
- אזור העיר היה מאוכלס במאמינים מוסלמים חדשים שלא היו ממוצא ערבי ולא תמכו בבית אומיה.
- בספר הלימוד: מט"ח 3, עמ' 62; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 33-34.

ב. שלושה גורמים שסייעו לפריחת התרבות והמדע בבגדד:

- בגדד נהפכה לבירת הח'ליפות העבאסית (במקום הבירה האומיית בדמשק): בגדד נהייתה מרכז דתי, פוליטי, תרבותי, חברתי וכלכלי, ומקום מפגש למלומדים, חוקרים, משוררים ומדענים שבאו מדתות שונות, מוצא שונה ורקע תרבותי שונה.
- התמיכה הכלכלית של הח'ליפים ואנשי הממשל באנשי רוח ובמדענים.
- הח'ליפים עודדו תרגומים לערבית של ספרי מדע ושל אוצרות חוכמה מתרבויות שונות. גישה זו השפיעה על עולם המחשבה המוסלמית ופיתחה אותו.
- ייצור הנייר והשימוש בו: בגדד הייתה מרכז חשוב לייצור נייר. הנייר סייע לפריחת הכתיבה הספרותית והפילוסופית ולהפצתה.
- טיפוח אידאל האדם המשכיל ואיש התרבות (אָדִיב).

ביטויים לפריחה זו:

- תרגומים לערבית של ספרי מדע ושל אוצרות חוכמה מתרבויות שונות.
- יצירה ספרותית ענפה וכתובת אנציקלופדיות.
- ייסוד דָאָר אל-חִיכְמָה, פריחת בתי ספר ומרכזי לימוד.
- פריחת העיסוק בפילוסופיה.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 81-85; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 39.

6. ההנהגה היהודית בח'ליפות המוסלמית

א. כיצד עיצבו העקרונות את המבנה של ההנהגה היהודית בבגדד:

הורשה: למנהיגים נדרש ייחוס משפחתי (ראש הגולה היה מצאצאי בית דוד ומשרתו עברה בירושה מאב לבן, רוב הגאונים נבחרו ממספר מצומצם של משפחות גאונים מיוחסות). עיקרון זה התבטא גם בסדר הישיבה בישיבות עצמן. גדולה בתורה: בקיאות בהלכה הייתה תנאי למינוי לגאון או לראש גולה. גדולה בתורה אפשרה התקדמות בהייררכיית ההנהגה הדתית.

בספר הלימוד: מט"ח 3, עמ' 86-90; המדריך של אהובה שלר, עמ' 41.

ב. הצג את התפקידים של שניים ממוסדות ההנהגה היהודיים באימפריה המוסלמית:

ראש הגולה

תפקידיו: לייצג את הקהילה היהודית לפני השלטון המוסלמי, לגבות מיסים, למנות דיינים, לבחור עם חכמי הישיבה את הגאון (ראש הישיבה), לפקח על הקהילות (לצד הגאונים).

הישיבות (סורא ופומפדיתא) בראשן ראשי הישיבות – הגאונים.

תפקידיהן: פסיקה, הוראה, מתן תשובות לשאלות הלכה, מינוי דיינים, שיפוט, הטלת עונשים על המסרבים לקבל את מרותו של ראש הישיבה.

בתי דין

תפקידיהם: שיפוט, ניהול ופיקוח של חיי הדת בקהילות.

בספר הלימוד: מט"ח 3, עמ' 86-90.

פראג

יש לענות על אחת מן השאלות 7-9.

7. מקור – העיר הנוצרית והיהודים בה

א. הסבר את המושג עבדי האוצר:

עבדי המלכות (ולא נתינים רגילים): נחשבו לרכוש המלך / הקיסר / אדון העיר, והפגיעה בהם נחשבה פגיעה בשליט. מעמדם הוגדר במסגרת כתבי זכויות (הגנה משפטית, אזור מגורים מוגדר, קבלת מרות, תשלום מיסים).

הצג חיסרון אחד של מעמד זה:

- תלות מלאה בשליט שרשאי לשלול מהם את זכויותיהם, לגרשם, להחרים את רכושם, למכור אותם לעבדים או להעניקם במתנה לשליט אחר.
- תלות בהזמנה של אדון העיר להתיישב בה.
- נאלצו לשלם לשליט מיסים כבדים.
- מעמד זה יצר ניגוד אינטרסים בין היהודים ובין תושבי העיר והגביר את העוינות של הנוצרים כלפיהם. בספר הלימוד: מט"ח 3, עמ' 50-51, 18; מדריך של אהובה שלר, עמ' 27-28.

הצג יתרון אחד של מעמד זה:

- הגנה משפטית.

ב. מה הייתה תפיסת הנצרות בימי הביניים בנוגע למעמד היהודים:

- העיקרון הזה רואה ביהודי המושפל הוכחה לאמיתות הנצרות: הקיום של היהודים בתוך החברה הנוצרית, במעמד נחות, היא עדות חיה לניצחון הנצרות.
- על פי תפיסה זו, יש להביא להתנצרות של היהודים בדרך של שכנוע ולא בכוח.
- נכונות החברה הנוצרית לסבול בתוכה את היהודים נובעת מן האמונה שבקץ הימים הם יכירו בנצרות. בספר הלימוד: מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 26-27.

על פי הקטע, הסבר אם הבישופים שליטי הערים פעלו על פי תפיסה זו:

- על פי הקטע, הבישופים לא פעלו על פי תפיסה זו.
- הם לא ניסו להשפיל, להגביל או לרדוף את היהודים מכיוון שהיה להם אינטרס כלכלי בהצלחה של היהודים, מכיוון שההצלחה הכלכלית של היהודים תרמה לפיתוח העיר.
- בקטע: "מערכת השיקולים שלו [השליט] ... נבעה ממידת התועלת שהם הביאו לעירו, ולו אישית"; "דאגו שפעולתם של היהודים, המפיחה רוח חיים בכלכלה ומכניסה הכנסות מרובות למדינה, לא תצומצם".

8. התפתחות העיר פראג

א. גורמים שעיקבנו את ההתפתחות של העיר פראג עד המאה ה־16:

- התנגשות בין מגמות של ריכוזיות השלטון ובין האינטרסים של אזרחי העיר: פרדיננד הראשון ביטל את איחוד העיר החדשה עם העיר הישנה ואסר על ייסודן של יחידות עירוניות גדולות; מרד המעמדות – תושבי פראג מרדו במלך, ולכן זכויותיהם נפגעו, הם איבדו את האוטונומיה העירונית, הפסידו חלק מרכושם והשפעתם הפוליטית נמוגה.
  - העברת מושב הקיסרות מפראג לוינה עם מותו של הקיסר פרדיננד הראשון (1564).
  - מתחים בין־דתיים: מרבית האוכלוסייה בעיר לא הייתה קתולית, ואילו השלטון (בית הבסבורג) היה קתולי ושאף להנהיג מדיניות קתולית; תסיסות ומרידות של נאמניו של יאן הוס (האוטרכיסטים) גרמו להרס ולחורבן; הסתה של "האחים הבוהמים" במרד המעמדות (1547); אובדן הסובלנות הדתית ועליית המתח הדתי בסוף המאה ה־16 בעקבות התגבשות "המפלגה הספרדית" שדגלה במדיניות של קונטרה־רפורמציה.
  - מתחים באוניברסיטה של פראג על רקע שיוך גאוגרפי ולשוני ועל רקע דתי; עזיבת 650 אנשי סגל וסטודנטים את האוניברסיטה וייסוד אוניברסיטה חדשה בגרמניה (לייפציג) בעקבות "הצו של הקונטה הורה", שנתן עדיפות לבני האומה הצ'כית.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 97-99, 104-111; המדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 47-48.

ב. ביטויים למרכזיותה של פראג בתחום החינוכי־תרבותי במאה ה־16:

- מדענים ואמנים ידועים פעלו בפראג.
  - הקמת מוסדות החינוך הישועיים ופעילותם החינוכית והתרבותית בעיר.
  - שגשוג בתחומי הבנייה והיצירה התרבותית והאומנותית (הופעות, תהלוכות, תזמורות).
  - התפתחות אוניבסיטת קרל, שהייתה מן החשובות במרכז אירופה.
- בספרי הלימוד: מט"ח 3, עמ' 97-100, 111-117; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 48-50.

9. הקהילה היהודית בעיר הנוצרית**א. תקנות שתיקנו מנהיגי הקהילות היהודיות באירופה הנוצרית וחשיבותן:**

- מערופיה — מתן מונופול לסחר בתחום מוגדר עם לקוחות נוכרים מסוימים.
- החשיבות: למנוע תחרות ומתיחות בין חברי הקהילה ובינם ובין יהודים בעיר אחרת.
- עיכוב התפילה — מנהג המאפשר למי שסבור שנעשה לו עוול לעכב את התפילה בציבור עד שתיבדק תלונתו.
- החשיבות: דרך להפגין תסכול ולדרוש את התערבות הקהל למען עשיית צדק (עד שלא תיפתר הבעיה לא תחודש התפילה).
- חרם היישוב — זכותם של חברי הקהילה לאסור על כניסת מהגר חדש לקהילה.
- החשיבות: כדי להגן על היהודים שכבר חיו במקום ושילמו כסף בעבור הפריבילגיה; כדי להגן על חברי הקהילה מפני מהגרים שיהיו לנטל עליה (על המהגר החדש להוכיח שהוא יכול להועיל לקהילה); כדי להגן על חברי הקהילה מפני תחרות כלכלית; כדי למנוע כניסת "טפילים" לקהילה ובכך לשמור על הדימוי החיובי שלה בעיני הסביבה הנוצרית.
- איסור פוליגמיה (איסור על הגבר לשאת יותר מאישה אחת).
- החשיבות: כדי לשמור על חיי המשפחה ולחזק את מעמד האישה.
- איסור על הבעל לגרש את אשתו בעל כורחה.
- החשיבות: חיזוק מעמד האישה (שהבעל לא יוכל לאיים עליה ולכפות עליה ציות בטענה שיגרש אותה).
- יהודי שהתנצר יכול לחזור לדתו מבלי שיזכירו לו את עברו.
- החשיבות: כדי לאפשר ליהודים שכפו עליהם להתנצר לחזור לקהילה וכדי להקל עליהם.

בספר הלימוד: מט"ח 3, עמ' 51-52; מדריך של אהובה שלר, עמ' 31-32.

ב. אמצעי אכיפה של ההנהגה בקהילות היהודיות באירופה הנוצרית:

- קנסות, מלקות, חרם (בידוד חברתי של "העברייני" והרחקתו מן הקהילה היהודית).
- בספר הלימוד: מט"ח 3, עמ' 51-52.

פרק שני — לאומיות וציונות

יש לענות על שתיים מן השאלות 10-13.

10. מקור — התנועות הלאומיות והמעצמות

א. הטיעונים שהעלה הרצל כדי לשכנע את בריטניה לתמוך בצ'רטר להתיישבות יהודית, על פי הקטע:

- עזירת ההגירה של יהודים ממזרח אירופה לבריטניה והחשש מפני הצפתה בהמוני פליטים יהודים.
- בקטע: "המניע של בריטניה נובע מן ההגירה לאיסט-אנד של לונדון"; "לפתוח טריטוריה מיוחדת בשביל היהודים שבהיותם נרדפים בכל מקום, הם נוטים לבוא לאנגליה".
- החשש שבשל הגירת המוני פליטים יהודים לאנגליה, היא תיאלץ לשים קץ למדיניות ההגירה הליברלית שהוציאה לה שם כה טוב בעולם. בקטע: "נובע מן ההגירה [...] ויש לקוות שלא יגיע לממדים שיביאו את אנגליה למצב שתצטרך לשבור את העיקרון המהולל של מתן מקלט חופשי".
- רכישת נאמנות ואהדה של יהודים רבים בעולם כולו לבריטניה. בקטע: "יש לפחות עשרה מיליון יהודים בעולם כולו... יישאו כולם את אנגליה בתוך לבם"; "כהרף עין אנגליה זוכה בעשרה מיליון נתינים, מוצנעים אך נאמנים".
- שיקולים כלכליים. בקטע: "[...] שידם בתחומים מקצועיים רבים בעולם כולו... הם ניצבים במסחר הסיטונאי בתעשייה, בבורסה [...] לשירותה של האומה הנדיבה"; "ואין זו גוזמה לומר שיהודי יעדיף לרכוש ולהפיץ את מוצריה של מדינה שהיטיבה עם העם היהודי".

מה הייתה תגובת בריטניה לפנייה של הרצל:

- התנגדות של שר המושבות צ'מברלין להצעת קפריסין.
- הממשל הבריטי הסכים לבחון את תוכנית אל-עריש, נשלחה ועדת מומחים, אך התוכנית נדחתה (בעיות של מקורות מים באזור, התנגדות של ממשלת מצרים).
- שר המושבות הבריטי העלה את הצעת אוגנדה.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 83-84; כנרת 1, עמ' 101-104; לילך 1, עמ' 152; מט"ח 1, עמ' 76; רכס 1, עמ' 120-121; שזר 1, עמ' 95-96.

ב. כיצד עיכבה אחת מן המעצמות את המאבק של התנועה הלאומית בארץ שבחר או כיצד סייעה במאבק זה:

יוון:

- האימפריה העותמאנית עיכבה — היא שלטה ביוון והתנגדה להקמת יוון עצמאית; היא גייסה לעזרתה את הצי המצרי.
- המעצמות רוסיה, בריטניה וצרפת סייעו — שלחו צי משותף שהשמיד בקרב ימי את הצי של טורקיה ושל מצרים (שנחלצה לעזרתה).

פולין:

- המעצמות רוסיה, פרוסיה ואוסטרו-הונגריה עיכבו — הן שלטו על שטחי פולין והתנגדו להקמת פולין עצמאית.
- רוסיה עיכבה — נלחמה במורדים הפולנים בצבא גדול, חזק ומאומן והביסה אותם.

איטליה:

- המעצמות צרפת ואוסטריה עיכבו — הן שלטו באזורים בצפון איטליה ובדרומה וסירבו להעניק לה עצמאות.
- צרפת (של נפוליאון השלישי) סייעה — קאבור נעזר בה כדי לדחוק את האוסטרים מצפון איטליה.

גרמניה:

- אוסטריה עיכבה — היא התנגדה לאיחוד גרמניה משום שרצתה לשמור על עליונותה באזור.
- אוסטריה סייעה — הצטרפה לגרמניה במלחמה נגד דנמרק.
- צרפת עיכבה — התנגדה לאיחוד גרמניה משום שחששה שמדינה גרמנית חזקה תפגע במעמדה כמדינה מרכזית באירופה.

[— דנמרק עיכבה משום ששלטה באזורי שלזוויג והולשטיין והתנגדה להעברת שטחים אלה לביסמרק.]

- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 35, 39; כנרת 1, עמ' 53-67; לילך 1, עמ' 44-50, 61-72; מט"ח 1, עמ' 15-16, 26-38; רכס 1, עמ' 26-27, 31-38; שזר 1, עמ' 32-38, 54.

11. הלאומיות — מאפיינים מלכדים

א. מאפיינים הקושרים בני אותו הלאום אלה לאלה ומלכדים אותם:

- מאפיינים משותפים: עקרונות פוליטיים, שפה, תרבות (מנהגים, מסורות, סמלים).
- אמונה בעבר משותף.
- הרצון לחיות יחד במסגרת מדינית-לאומית.
- זיקה לטריטוריה שמתייחסים אליה כמולדת.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 10-11; כנרת, עמ' 15-17; לילך, עמ' 10-19; מט"ח, עמ' 10, 15, 20-22; רכס, עמ' 7, 9; שזר, עמ' 8-10.

ב. תוכנית בזל:

מטרת התוכנית: להקים בית לאומי עבור העם היהודי בארץ-ישראל, שיהיה מובטח ומוכר על ידי העולם ועל ידי המשפט הבינ-לאומי (לפי "משפט הכלל").

האמצעים להגשמתה:

- פיתוח מתוכנן של ארץ-ישראל באמצעות יישובה ביהודים עובדי אדמה, בעלי מלאכה ובעלי מקצוע.
- ארגון היהדות כולה וליכודה במפעלים יעילים, מקומיים, וכלכליים, על פי חוקי כל מדינה ומדינה.
- הגברת הרגש הלאומי.
- פעולות הכנה כדי להשיג את הסכמת הממשלות שעזרתן דרושה למפעל הציוני.

כיצד סייע הקונגרס הציוני הראשון (1897) ללכד את התנועה הציונית:

- באמצעות הצבת מטרה משותפת, מלכדת — הקמת בית מולדת לעם היהודי.
- הוזמנו והגיעו לקונגרס נציגים מרוב קהילות ישראל.
- האמצעים להגשמת המטרה בתוכנית בזל מגוונים, והם נתנו מענה לזרמים השונים.
- ההחלטה להקים ארגון קבוע ומייצג (ההסתדרות הציונית), בחירת מוסדות ונשיא תרמו לליכוד.
- ההחלטה על קיום קונגרסים לעיתים מזומנות — הקמת מנגנון מלכד.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 67, 69-73; כנרת, עמ' 1, 94; לילך, עמ' 147-148; מט"ח, עמ' 73-75; רכס, עמ' 114-116; שזר, עמ' 89-91.

12. צמיחת התנועות הלאומיות, התנועה הציונית

א. מדוע היה צורך להיאבק על הנחלת השפה העברית ביישוב היהודי בארץ-ישראל:

- רוב היהודים במאה ה-19 לא דיברו עברית, גם אלה שחיו בארץ-ישראל דיברו בשפות שונות – בעיקר לדינו וידיש.
- העברית נחשבה "שפת קודש" והשתמשו בה בעיקר לתפילה וללימוד תורה.
- היהודים בתפוצות דיברו בשפות שונות. לשפה משותפת יש תפקיד חשוב בליכוד וגיבוש בני הלאום וככלי לחיזוק התודעה הלאומית. העברית היא השפה ההיסטורית של העם היהודי.
- הגשמת החזון הציוני – הפיכת העברית לשפה המדוברת של העם היהודי בארץ-ישראל. שפה שבה יעוצב החינוך הלאומי והתרבות הלאומית.

הצג שלושה קשיים במאבק זה:

- את מוסדות החינוך המודרני של היישוב היהודי בארץ-ישראל מימנו והקימו חברות אירופיות ("אליאנס" ו"עזרה") שמטרתן הייתה לקרב את היהודים לתרבות של ארץ המוצא. על כן דיברו במוסדות אלה בצרפתית או בגרמנית.
- הקושי לעבור משפת האם לשפה העברית שמעטים מבינים אותה ומעטים יותר מדברים בה. הקושי להתבטא ולתקשר עם אחרים בבית, בחברה וברחוב.
- יחס עויין ומזלזל של מרבית היהודים שהתגוררו בארץ.
- קשיים כלכליים.
- מחסור בספרי לימוד עבריים.
- מחסור במילים עבריות.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 150-152; כנרת 1, עמ' 163-166; לילך 1, עמ' 209-213; מט"ח 1, עמ' 61-62, 126-125, 143; רכס 1, עמ' 183-185; שז"ר 1, עמ' 159-161.

ב. דרכים נוספות (מלבד שפה) לפיתוח תודעה לאומית:

- יצירה וטיפוח של סמלים לאומיים ותרבות לאומית (המנון, דגל, חגים).
- הקניית תכנים לאומיים באמצעות הספרות ובאמצעות מחקר וכתביה של ההיסטוריה הלאומית.
- הקמת מערכת חינוך לאומית.
- הקמת תנועות נוער.
- הצבת יעד פוליטי מוגדר / יצירת חזון לאומי מעורר תקווה.

החשיבות של פיתוח תודעה לאומית עבור בני הלאום:

- גיבוש הזהות הלאומית המשותפת של קבוצת הלאום: הידוק הקשרים המלכדים את האנשים המרגישים שייכות ללאום אחד.
- מנגנון מגייס: עיצוב התודעה הלאומית בקרב בני הלאום מסייע לעורר אותם למאבק להגשמת מטרות התנועה.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 18; כנרת 1, עמ' 44-45; לילך 1, עמ' 13-19; מט"ח 1, עמ' 20-22; רכס 1, עמ' 25, 34-35; שז"ר 1, עמ' 18-22.

13. פעילות הציונים בארץ-ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

א. סיבות לעליית יהודים לארץ-ישראל עד מלחמת העולם הראשונה:

- הפעילות הציונית של אגודות ציוניות במזרח אירופה (אגודות "חובבי ציון", תנועת "חיבת ציון").
- פוגרומים ורדיפות ממניעים אנטישמיים (בעיקר ברוסיה).
- אידאולוגיה סוציאליסטית — השאיפה להקים חברה צודקת ושוויונית בארץ-ישראל, הכישלון של מהפכת 1905.
- מצוקה כלכלית (בעיקר במזרח אירופה), הגבלות בתחום העיסוק.
- הצעת אוגנדה והמשבר בתנועה הציונית בעקבות מות הרצל — העלייה לארץ-ישראל הייתה אקט של מחאה נגד הצעת אוגנדה.
- מניעים משיחיים / דתיים (יהודי תימן).
- "הקול הקורא" של יוסף ויתקין.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 126-127; כנרת 1, עמ' 143-145; לילך 1, עמ' 188-189, 191; מט"ח 1, עמ' 98-100; רכס 1, עמ' 152-153; שזר 1, עמ' 135-138.

ב. הצגת ההתפתחות של היישוב היהודי בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה בשניים מן התחומים:

בתחום ההתיישבות:

- שינוי במפת ההתיישבות — התרחבות לאזורים חדשים.
- הקמה ופיתוח של התיישבות חקלאית — צורות התיישבות חדשות: מושבה, קבוצה.
- התיישבות עירונית עברית חדשה — תל אביב.
- חיזוק ההתיישבות העירונית: יפו, ירושלים, צפת, טבריה, חיפה.

בתחום החברתי-פוליטי:

- הקמת מפלגות פוליטיות: הפועל הצעיר, פועלי ציון, אגודת האיכרים.
- החייאת השפה העברית.
- חינוך ציוני עברי: בתי ספר, גמנסיה, טכניון.
- פיתוח תרבות לאומית-עברית: עיתונים, ספרות, אמנות.
- שינוי במעמד האישה.

בתחום הביטחוני:

- הקמת בר-גיורא.
- הקמת השומר.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 126-127, 130-152, 158; לילך 1, עמ' 188-215; כנרת 1, עמ' 146-172; מט"ח 1, עמ' 99-128; רכס 1, עמ' 152-188; שזר 1, עמ' 135-164.

הסבר שני גורמים שסייעו להתפתחות היישוב בתקופה זו:

הברון רוטשילד

- תמך כספית במושבות שנקלעו למשבר והציל אותן מהתמוטטות.
- קנה קרקעות ששימשו להרחבת מושבות קיימות ולהקמת מושבות חדשות.
- יצר תשתית כלכלית למושבות — הכניס שיטות כלכליות וארגוניות חדשות למושבות, יצר ענפי חקלאות ותעשייה חדשים במושבות ושלח פקידים ויועצים.

המשרד הארצישראלי

- רכש אדמות למתיישבים; הקים חוות לאומיות שבהן הוכשרו המתיישבים; תמך כספית בפועלים לרכישת האמצעים הבסיסיים (כלי עבודה וזרעים). אלה היו נחוצים לניהול עצמי ואפשרו הקמת קבוצות.

יק"א

- הקים מנגנון לניהול המושבות שסייע להן לתפקד ביעילות; תמך בפועלים והעניק הלוואות למפעלים שנשאו רווחים; עודד מעבר לענפי ייצור נוספים; העביר את תעשיית היין לניהול עצמי; הקים מושבות בגליל התחתון; הקים חוות חקלאיות להכשרת פועלים יהודים לעבודת אדמה.

מפלגות הפועלים

- סיפקו לחבריהן עבודה, מגורים ושירותי בריאות; הכשירו את העולים לעבודה; שימשו מסגרות חברתיות, תרבותיות ואידאולוגיות תומכות; הקימו ארגוני שמירה.

פרק שלישי — המאבק על הקמת מדינת ישראל

יש לענות על אחת מן השאלות 14-16.

14. מקור — מאבק היישוב במנדט הבריטי בשנים 1945-1947**א. מדוע שינתה הנהגת היישוב היהודי את מדיניותה כלפי בריטניה לאחר סיום מלחמת העולם השנייה:**

- היישוב היהודי ציפה שבריטניה תשנה את מדיניותה בארץ-ישראל לנוכח שואת יהודי אירופה והתגייסות היישוב למאמץ המלחמתי ולנוכח הבטחותיה של בריטניה ערב הבחירות (בשנת 1945), אך המדיניות לא שונתה.
- במקום לסייע לפתרון בעיית הפליטים היהודים באירופה ולהתיר את עלייתם לארץ-ישראל, הכריז שר החוץ בוויין על הפרדה בין שאלת העקורים לשאלת ארץ-ישראל.
- מלחמת העולם השנייה העמיקה את ההכרה בעולם בצורך הדחוף במדינה שתהיה מקלט לעם היהודי. הנהגת היישוב הגיעה למסקנה שכדי להשפיע על הבריטים ועל דעת הקהל העולמית נחוץ לאחד את הכוחות של כל המחותרות במאבק נגד הבריטים.

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 42-43, 56, 58; לילך 3, עמ' 55, 60-61; מט"ח 3, עמ' 72, 75-76, 82; רכס 3, עמ' 72, 85; שזר 3, עמ' 32-35, 53.

דוגמאות מן התחום הצבאי לשינוי זה:

- ליל הרכבות
- פיצוץ מתקן הרדאר בכרמל
- ליל הגשרים
- הקמת תנועת המרי העברי
- פגיעה במתקנים צבאיים של הבריטים
- חבלה בשדות תעופה

ב. המטרה של ההעפלה הבאה לידי ביטוי בהודעה:

- מתן מקלט בארץ-ישראל ליהודים פליטי השואה.
- מאבק ב"ספר הלבן" שמנע עליית יהודים.

קשיים בארגון העפלה:**קשיים על פי ההודעה**

- לחץ של ממשלת בריטניה על מדינות שמהן יצאו או דרכן עברו מעפילים ("הצליחה לפרוץ את ההסגר הבריטי בחופי ההפלגה").
  - בריטניה הטילה מצור על חופי הארץ ומנעה מיהודים להיכנס אליה.
  - **קשיים על פי מה שלמד**
  - כליאת מעפילים במחנות מעצר.
  - גירוש מעפילים.
  - מחסור חמור בכלי שיט (בשל המלחמה), שהכביד על רכישת ספינות.
  - הטיפול בעולים עד העלאתם על האניות.
  - מחסור במשאבים כספיים.
- בספרי הלימוד: לילך 2, עמ' 66-72; מט"ח 2, עמ' 79-81; רכס 2, עמ' 77-83; שזר 2, עמ' 45-48.

15. שאלת ארץ-ישראל באו"ם

א. הפעולות הדיפלומטיות של היהודים לגיוס תומכים בהחלטת האו"ם:

- נציגי היישוב היהודי נחלקו לצוותים ונאבקו על כל קול: פנו לכל אחת מן המדינות שהייתה לה זכות הצבעה וניסו לשכנע אותה.
- גיוס מדינאים ברחבי העולם לתמוך בהחלטה.
- הפעלת לחצים כלכליים (למשל לחץ על ליבריה דרך יצרן הגומי שלה שהיה ענף הייצוא העיקרי שלה).
- ניצול קשרים אישיים (למשל ניסיון להשפיע על שליט אתיופיה דרך אלמנטו של אורד וינגייט).
- לחץ של יהודי ארצות הברית על נשיא ארצות הברית טרומן ועל חברי בית הנבחרים האמריקני.
- לחץ של ד"ר חיים ויצמן על נשיא ארצות הברית טרומן לסייע בגיוס תמיכתן של מדינות רבות (צרפת, סין, טורקיה, יוון, הודו, מקסיקו, קובה ועוד).

עיקרי התוכן של ההחלטה:

- סיום המנדט, חלוקת הארץ לשתי מדינות (יהודית וערבית), שיתוף פעולה כלכלי ביניהן, בירושלים יהיה משטר בין-לאומי בניהול האו"ם ("בנאום" ירושלים).
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 76, 82-80; לילך 3, עמ' 81-80; מט"ח 3, עמ' 89, 91; רכס 3, עמ' 94-95; שזר 3, עמ' 65, 68-69.

ב. תגובת מדינות ערב:

- דחייה מוחלטת של ההחלטה.
- הכרזה כי ייאבקו בכוח לסיכול ההחלטה.

תגובת ערביי ארץ-ישראל

- למוחרת הכרזת האו"ם החלה מלחמת העצמאות.

תגובת היהודים:

- קבלת ההחלטה.
- שמחה גדולה וחגיגות ברחובות.
- הנהגת היישוב ראתה בהחלטת החלוקה הכרה בין-לאומית בזכות למדינה יהודית בארץ-ישראל.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 76, 82-83; לילך 2, עמ' 82-80; מט"ח 2, עמ' 88-90; רכס 2, עמ' 94-100; שזר 2, עמ' 65, 69, 70.

16. מלחמת העצמאות

א. קשיים של היישוב היהודי בשלב הראשון של מלחמת העצמאות:

- הצורך להתמודד עם ההתקפות היוזמות של הערבים שנערכו במקומות שונים בארץ בר־זמן.
- הלחימה בערים המעורבות: טרור; צלפים; שיבוש של חיי היום־יום; קשיי לחימה בשטח בנוי.
- הלחימה בדרכים: התקפה על כלי רכב (שיטת השיירות גבתה מחיר כבד). ניתוק יישובים עבריים זה מזה וממרכזים עירוניים.
- יישובים מבודדים שאינם חלק מרצף טריטוריאלי וסביבם כפרים עוינים: מצור והתקפות ישירות.
- ירושלים הנצורה: דרכים חסומות; בעיות בהובלת אספקה; התמודדות עם הלגיון הירדני.
- נפגעים רבים בפרק זמן קצר (מרס 1947).
- ניתוק קווי מים וחשמל.
- מדיניות הפינוי של הבריטים.
- מחסור בנשק.

ב. היעדים של מדינות ערב בשלב השני של מלחמת העצמאות:

- חיסול מדינת ישראל.
- התגייסות לעזרת ערביי ארץ־ישראל.
- שאיפות להתרחבות טריטוריאלית: ירדן רצתה לספח את הגדה המערבית שהוקצתה למדינה הערבית, מצרים רצתה לבלום את ירדן ולספח את הנגב לתחומה, סוריה ולבנון שאפו לספח אזורים מסוימים בצפון הארץ.
- שיקולים פוליטיים פנימיים: יוקרה; בלימת הגירת פליטים פלסטינים למדינות ערב.

היעדים של מדינת ישראל בשלב השני של מלחמת העצמאות:

- שמירה על קיומה העצמאי כמדינה.
  - הבטחת שלטונה על השטחים שיועדו לה על פי תוכנית החלוקה של האו"ם.
  - שאיפות להתרחבות טריטוריאלית: השגת רצף טריטוריאלי בין צפון הארץ לדרומה.
- בספרי הלימוד: לילך 2, עמ' 99-108; מט"ח 2, עמ' 112-114, 119, 121-123; רכס 2, עמ' 120-123, 137-141; שזר 2, עמ' 97, 103-104.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות מתולדות מדינת ישראל

יש לענות על אחת מן השאלות 17-20.

17. הדה־קולוניזציה, גורל היהודים בארצות האסלאם

א. מהו תהליך הדה־קולוניזציה:

תהליך היסטורי של התפרקות האימפריות הקולוניאליות והמאבק לעצמאות של הקולוניות באסיה ובאפריקה. לאחר מלחמת העולם השנייה התעצם התהליך ושינה את מפת המדינות בעולם.

המאפיינים של תהליך זה:

- תהליך מורכב והדרגתי.
  - המעצמות ניסו לשמור על האינטרסים שלהן.
  - המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה.
  - מאבק לאומי קלאסי.
  - הבדל בין העמים שחיו תחת שלטון בריטי ובין אלו שחיו תחת שלטון צרפתי.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 160-162; לילך 3, עמ' 123, מט"ח 3, עמ' 132-133; רכס 3, עמ' 158-159; שזר 3, עמ' 115-116.

ב. אילו מן הגורמים שהשפיעו על ההיזדרדות במצב היהודים בארצות האסלאם בשנות ה־40, באים לידי ביטוי בקטע:

- אובדן בעל ברית שהגן על היהודים מפני האוכלוסייה המקומית, בעקבות יציאת השלטון הקולוניאלי מארצות אלה. בקטע: "הצבא הצרפתי הגן עלינו. הנציב העליון דיכא במהירות..." , "די היה בצעד אחד קטן אצל נציגיה של צרפת כדי להשיב את השלווה לקהילותינו".
  - התחזקות הזהות הלאומית במדינות אלה שלוותה בדחיית הזרים. בקטע: "המוסלמים בארצות אלה נמצאים בעיצומה של שמחה מטורפת... עצמאות גמורה, אנחנו נהיה אדוני הארץ. דאגה גדולה מכווצת את לבבנו".
  - הסכסוך הערבי־יהודי בארץ־ישראל החרף את העוינות של התנועות הלאומיות כלפי היהודים בארצות האסלאם. נאמנותם הועמדה בספק. בקטע "כמה וכמה פעמים בשנים האחרונות... חשנו שאנו נתונים בסכנה בעקבות האירועים המתרחשים בפלשתינה".
- בספרי הלימוד: לילך 2, עמ' 160-168; מט"ח 2, עמ' 142-144; רכס 2, עמ' 187-199; שזר 2, עמ' 142-148.

18. עלייה וקליטה במדינת ישראל

א. סיבות לעלייה למדינת ישראל מאירופה בשנות החמישים:

- פליטי השואה שחיו במחנות עקורים חיפשו מקלט בישראל.
- השפעת מרידות, תסיסות אנטי־קומוניסטיות, מצוקה כלכלית ואנטישמיות בארצות מזרח אירופה.
- רצון להיות שותף בבניית המדינה החדשה.

סיבות לעלייה למדינת ישראל מארצות האסלאם:

- הקמת המדינה, רצון להיות שותף בבנייתה.
  - התעצמות הסכסוך הערבי־ישראלי: יחס עויין והתפרצויות אלימות נגד יהודים בארצות ערב, משום שזוהו עם הציונות.
  - יחס עויין ליהודים בעקבות תהליך הדה־קולוניזציה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 190-194, 275-276; לילך 3, עמ' 160-161, 220; מט"ח 3, עמ' 217, 242; רכס 3, עמ' 279-280; שזר 3, עמ' 216-217.

ב. הקשיים של מדינת ישראל בקליטת העולים:

- מדינה צעירה בשלבי היערכות ובנייה לאחר מלחמה קשה.
- העולים הגיעו בתוך זמן קצר, ומספר הנקלטים היה גדול ממספר הקולטים.
- מחסור באמצעים כספיים.
- היעדר תשתית מתאימה למציאת פתרונות דיור לעולים.
- היעדר תשתית מתאימה למציאת פתרונות תעסוקה לעולים.

דרכי ההתמודדות על קשיים אלה:

- מציאת פתרונות דיור זמניים, כמו מעברות, בניית שיכוני קבע בערים, הקמת חבלי התיישבות (דוגמת חבל לכיש), הקמת עיירות פיתוח.
  - הנחלת השפה העברית לאוכלוסיית העולים.
  - עבודת יזמות מטעם הממשלה, שמומנו מהתקציב הממשלתי.
  - מדיניות ה"צנע" — הבטחת מוצרי מזון בסיסיים לפי הקצבה לכל האוכלוסייה, ותיקה כחדשה.
  - שימוש בכספי השילומים מגרמניה לשיקום כלכלי.
  - החינוך כאמצעי קליטה: החלת חוק חינוך חובה, עידוד פעולות התנדבות בחינוך, הקניית סמלי הזדהות לאומיים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 274, 279-284; לילך 3, עמ' 218, 223-227; מט"ח 3, עמ' 217, 221-226; רכס 3, עמ' 279-289; שזר 3, עמ' 219, 229-245.

19. **מלחמת ששת הימים**

א. הגורמים והנסיבות שהובילו לפרוץ מלחמת ששת הימים:

- הגברת המתיחות בין ישראל ובין העולם הערבי בשל הניסיונות להטות את מקורות הירדן והמאבק על המים.
  - פעולות של נאצר שהפרו את הסכמי 1957: ריכוז כוחות מצריים בסיני, סגירת מצרי טיראן ופינוי כוח האו"ם מסיני.
  - מלחמת התעמולה שניהל נאצר נגד ישראל והאיומים שלו להשמיד אותה הגבירו את המתיחות בין ישראל ובין מצרים.
  - מעורבות המעצמות: ברית המועצות העבירה לסוריה ולמצרים מידע שגוי — שישראל מרכזת כוחות מול סוריה. ברית חוסיין-נאצר.
  - התחושה של סוריה ומצרים שישראל חלשה וזו שעת כושר לחידוש המלחמה נגדה, בגלל חילופי השלטון בישראל, הדימוי של לוי אשכול בעיני הציבור בארץ והמיתון הכלכלי הקשה במשק הישראלי.
  - גיוס כוח המילואים בישראל ושבועות של "המתנה", לחץ של הצבא ושל דעת הקהל על הממשלה בישראל ובמצרים לצאת למלחמה.
  - כישלון הניסיונות הדיפלומטיים להביא לסיום המשבר.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 220-222; לילך 3, עמ' 186-187; מט"ח 3, עמ' 180-184; רכס 3, עמ' 215-226; שזר 3, עמ' 171-174, 184.

ב. תוצאות של מלחמת ששת הימים:

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל.
  - אבדות רבות לצבאות ערב: הרוגים רבים (כ-20,000), אובדן ציוד רב.
  - שטחה של ישראל גדל פי שלושה. צה"ל כבש את רמת הגולן מידי סוריה, את רצועת עזה ואת מדבר סיני מידי מצרים ואת מזרח ירושלים, רמאללה, שכם, ג'נין, חברון ובית לחם מידי ירדן.
  - כמיליון ערבים נוספו לתחומי שליטתה של מדינת ישראל.
  - התרחבות גבולות מדינת ישראל ביבשה.
  - איחוד ירושלים המזרחית עם חלקה המערבי.
- כיצד הביאו תוצאות המלחמה למחלוקות אידאולוגיות בחברה הישראלית:**
- שליטת ישראל על שטחים בעלי ערך דתי והיסטורי שבהם התגוררה אוכלוסייה פלסטינית רבה עוררה מחלוקת עקרונית בין תפיסות שונות על העתיד של שטחים אלה ועל גורל האוכלוסייה הפלסטינית. תפיסה אחת ראתה בשטחים האלה את "ארץ ישראל השלמה", נחלת האבות, ולכן גרסה שיש להחזיק בהם וליישבם ביהודים. תפיסה אחרת טענה ששליטת ישראל בשטחים תמנע אפשרות לשלום בין העמים ותיצור סכנה דמוגרפית ותרבותית למדינת ישראל.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 227-229; לילך 3, עמ' 194, 196; מט"ח 3, עמ' 186; רכס 3, עמ' 232-233; שזר 3, עמ' 179, 182.

20. מלחמת יום הכיפורים

א. הגורמים והנסיבות שהובילו להתקפה של צבאות סוריה ומצרים את מדינת ישראל ב־6 באוקטובר 1973:

- סוריה ומצרים רצו לשקם את כבודן בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים.
- סוריה ומצרים רצו להשיב אליהן את השטחים שאיבדו במלחמות קודמות.
- יש הטוענים שמצרים ראתה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני, לאחר שנדחו יוזמותיה להסדר שלום עם ישראל.
- השאננות של קובעי המדיניות בישראל שהתבססו על הנחות מוטעות (מצרים וסוריה אינן בשלות לתקוף את ישראל. "קו בר לב" יחסום מתקפה של מצרים).
- התעלמות של קובעי המדיניות בישראל ממידע מודיעיני ולפיו מצרים וסוריה מתכוננות לצאת למלחמה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 242-247; לילך 3, עמ' 198-200; מט"ח 3, עמ' 191, 193; רכס 3, עמ' 241-245; שזר 3, עמ' 179, 184-186.

ב. תוצאות מלחמת יום הכיפורים

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל. בסיום המלחמה כבש צה"ל חלקים משטחי מצרים וסוריה.
- המחיר הכבד: מספר גדול של נפגעים בשעות הראשונות של המלחמה, אבדות כבדות בסופה (הרוגים, פצועים, שבויים).
- אובדן ציוד צבאי רב ופגיעה בכושר של הצבא.

השפעה של תוצאות אלה על החברה בישראל:

- התערערות תחושת הביטחון והאמונה בתפיסת הביטחון המסורתית: התערערות האמון באנשי ציבור, בצבא ובדרג הפוליטי; ביקורת ציבורית.
- הוקמה ועדת חקירה ממלכתית (ועדת אגרנט) לביורר המחדלים שהביאו לפרוץ המלחמה. מסקנותיה התמקדו בדרג הצבאי וברמטכ"ל. כמה קצינים בכירים נאלצו להתפטר.
- תנועות המחאה הפגינו וקראו להתפטרות הממשלה.
- שינויים במפה הפוליטית: התפטרות שר הביטחון (משה דיין), ומאוחר יותר התפטרות של ממשלת גולדה מאיר. הביקורת הציבורית המתמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, שבעקבותיו עלתה לשלטון מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
- הקמה של "גוש אמונים" ושל "שלום עכשיו" ופעילותן.

השפעה של תוצאות אלה על הכלכלה בישראל:

- נזק עצום לכלכלה, שתרם לקיפאון ולאינפלציה במשק הישראלי.
- חרם הנפט שהטילו יצואניות הנפט הערביות לקראת סוף המלחמה העלה את מחירו וגרם לנזקים כלכליים.
- גידול בפערים החברתיים-כלכליים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 251-255; לילך 3, עמ' 202-205; מט"ח 3, עמ' 193-194; רכס 3, עמ' 252-256; שזר 3, עמ' 190-195.